

prema dolje. Dlake obrve, supercilia, čvrste su, kratke i usmjerene lateralno”.

U književnom jeziku nazivi imaju primarna i prenesena značenja, što je uvjetovano njihovim pojmovnim i emotivnim značajkama, i to je bogatstvo jezičnog izražavanja. U znanstvenom pak i stručnom jeziku višeznačnost naziva je nepoželjna, jer narušava terminološku normu čija je svrha upravo da svaki pojam ima jedan naziv i da svaki naziv označuje jedan pojam.³ Zbog toga, i naziv *obrva* treba u

usmenom i pismenom znanstvenom i stručnom medicinskom priopćavanju upotrebljavati u jednom značenju: *kožno-mišićni nabor obrastao obrvnim dlakama*.

Tako smo dobili dva odvojena stručna naziva: *obrva* i *obrva dlaka*. Zato ćemo terminološki shvatiti o čemu se radi kad čujemo ili pročitamo da djevojka „čupa obrve”, a liječnik, ako to katkad zatreba, čupa *samo* „obrvene dlake”, iako oboje rade isto.

³ W. Loknar: Bilješke iz medicinskog nazivlja (18), Liječnički vjesnik, 104, 9: 394, 1982.

Mate Mihanović

HUNGARIZMI U HRVATSKOM ILI SRPSKOM JEZIKU

(L. Hadrovics UNGARISCHE
ELEMENTE IM SERBOKROATISCHEN,
Budimpešta, 1985.)

Ove nas je godine vrlo ugodno iznenadio László Hadrovics svojom knjigom *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* koja je izašla kao izdanje Mađarske akademije i, u isto vrijeme, kao 48. svezak serije *Slavistische Forschungen* kod Böhlau Verlag u Kölnu. Sretna je bila i ideja da se knjiga tiska na njemačkom jeziku jer danas ima vrlo malo slavista i drugih lingvista koji znaju mađarski jezik. Kažem da nas je Hadrovics ugodno iznenadio zbog toga što zaista za proučavanje hungarizama u našem jeziku nismo raspolagali velikom literaturom, a najmanje njihovim sintetskim etimološkim rječnikom. Dok smo za germanizme imali djela H. Striedter-Temps (1958), E. Schneeweisa (1960) i (za kalkove) M. Rammelmeyera (1975), za turcizme A. Škaljića (1973³) i A. Kneževića (1962), mnoge radove za romanizme (talijanizme, venecijanizme, rumunizme,

galicizme), a za svu aloglotiju i Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* (1971–1974), za hungarizme nam je nedostajalo upravo jedno sintetsko djelo koje sada imamo u knjizi L. Hadrovicsa, on posebno ističe da se Skok služio za hungarizme djelom Gombocz-Melich *Lexicon critico-etymologicum linguae hungaricae* (Budimpešta, 1914–1944), ali to djelo ide samo do natuknice GEBURNUS, pa je stoga Skokov rječnik iza te natuknice u pogledu hungarizama nešto slabije izraden.

Djelo L. Hadrovicsa etimološki je rječnik s velikim kritičkim aparatom, u slavističkom i hungarološkom pogledu. Sadrži dva bitna dijela. U prvom dijelu (strana 1–108) obrađuje fonetsku adaptaciju mađarskih riječi u našem jeziku i ostali neleksički utjecaj mađarskog na naš jezik, a u drugom (strana 109–549) abecedni je popis naših hungarizama. Iza ta dva dijela autor daje i sistematiku hungarizama po strukama u kojima se javljaju (strane 550–554).

Od građe koja se obrađuje u prvom dijelu zanimljivo je istaknuti poznati

utjecaj mađarskog jezika da se svi latinizmi u jednom dijelu našeg jezika (uglavnom kajkavski i nešto čakavski) javljaju u latinskom obliku nominativa jednine (tako i u Gradišću). To se odnosi na imenice na *-us* > *-uš* (*koruš*, *filozofuš*, *tronuš*), *-ius* > *-iuš* (*februariuš*, *vikariuš*, *Antoniuš*), *-eus* > *-euš* (*farizeuš*, *Zebedeuš*, jednom *jubileuš* za *iubileum*), *-as* > *-aš* (*autoritaš*, *lampaš*, *Barnabaš*, *Judaš*), *-es* > *-eš/-iš* (*komeš*, *Mojzeš*, *fiškališ*, *Herodeš*), *-um* > *-um/-om* (*dekretum*, *dekretom*, *mirakulum*, *elementom*), *-ium* > *-ium/-iom* (*beneficium*, *cilicium*, *kalendarium*, *koncilium*). Kako je sigurno da se u nas inače u svih latinizama javlja za naš nominativ latinski oblik bez nominativnog nastavka (*kor*, *tron*, *februar*, *jubilej*, *farizej*, *kalendar*, *dekret*), što je svojevrsno nasljedstvo iz latinizata koji je postojao na našem tlu prije nego su Slaveni stigli ovamo (lat. *hortus* > vulg. lat. **ortu* > *vrt* u nas), očito je da je to utjecaj mađarskog jezika. U mađarskom je izgovor *-um* > *-om* (*templom*), ističe L. Hadrovics, utjecaj francuskog jezika u izgovoru latinskog *-um*. Kao što je poznato osnivači kršćanstva u Mađara dolaze i iz francuskih samostana, uz one koji dolaze iz sjeverne Italije (Mleci) i Njemačke. Osim ovog utjecaja u mađarskom je i stara grafija *ch* za *č* i *sc* za *s* pod utjecajem francuskoga.

Od sufiksa mađarskog su podrijetla *-uš* (*bogatuš*, *gladuš*, *hoduš*), *-oš* (*brucoš*, *džeparoš*), *-ov* (*lažov*, *nitkov*, *luđov*; *lopov* je hungarizam u cijelosti). Sufiksi *-aš* i *-iš* slavenskoga su podrijetla, ali su neke riječi s tim sufiksima mogle doći i iz mađarskoga, npr. *tamburaš*, *kartaš*, s paralelama u mađ. *kártyás*, *tamburáš*.

Autor tu obrađuje i pridjevske sufikse, tako i sufiks *-áci* o kojem je pisao I. Nyomárkay u *Hungaro-slavica*, 25, 1977–

1978, 20–22. Prema Nyomárkayu i sada, Hadrovicsu radilo bi se o kalku prema mađarskom iz 19. st. u slučaju gdje se za njem. *Schlafzimmer*, *Schreibtisch* upotrebljava u mađarskom particip na *-ó*, *-ö*: mađ. *író-asztal* = *pisaći stol*. Mislim da paralelizam tvorbe (uostalom naš sufiks *-áci* davno je prestao biti *particip*) ne mora biti dokaz za kalkiranje. Isti su problem u vezi s industrijalizacijom u 19. st. imali i drugi narodi, pa i Slaveni: *šivaći stroj*, *šivaća mašina* = rus. *švejnaja mašina*; *pisaći stroj*, *pisaća mašina* = rus. *pisuščaja mašinka*; *bug*, *pišešća mašina*, *ševna mašina*; češ. *šići stroj*, *psací stroj*; polj. *maszyna do szycia*, *maszyna do pisania*. Protiv bilo kakvog mađarskog utjecaja na sufiks *-áci* u starini govori postojanje pridjeva *zobatij* „jestiv” u staro-crkvenoslavenskom i činjenica da se sufiks *-áci* (*lovaći*, u Poljicama kod Splita) nalazi dijalektalno na terenu gdje je mađarski utjecaj gotovo isključen (usp. *Jezik*, 25, str. 21).

Od utjecaja na glagolske tvorbe Hadrovics misli da je zbog sličnosti tvorbe pod tim utjecajem u nas *kartati se*, *kockati se*, *boltati*, *mašuvati*, zbog toga što se i u mađarskom isti pojmovi izražavaju infinitivom, a ne kao u njem. *Karten spielen*, *Messe lesen*, rus. *igrat' v karty*. Može se govoriti samo o paralelizmu tvorbe u oba jezika, ne o kalkiranju. Tvorba je u nas normalna: *nada* > *nadati se*, *farba* (njem. *farben*) > *farbati*, *maša* „misa” > *mašiti* (Karadžić za Hrvatsku, Glavinici, Istra, Lika, čakavci), *misa* > *misiti*, kajk. na *-uvati mašuvati*.

Od preuzimanja značenja spominje Hadrovics riječi: *barka* (Noemova arka, truga za ribe), *volta* = *bolta*, *cifra* „ukras”, *čatrnja*, *dijak*, *husar*, *nota*, *praznost*, *mešter*. Uglavnom se moramo složiti s tvrdnjama L. Hadrovicsa, jedino bih imao

primjedbu na riječ *bolta* „magazin” koje se značenje prema Hadrovicsu razvilo u mađarskom, odatle u Vojvodini, Hrvatskoj, rumunjskom. Što se tiče Vojvodine i Slavonije sigurno je da bi se moglo raditi o značenju preuzetom prema mađarskom jeziku, ali za Zagreb je sigurno da je pod direktnim utjecajem, kao uostalom i u mađarskom, talijanskoga *volta* koja se riječ u talijanskom, i to u starodenovskom i staromletačkom već javlja u značenju „magazin”, pa i „dućan” (usp. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch* 1968⁴, nro 9445, pod 2). Isto je značenje u rumunjskom moglo doći iz mađarskog jezika. Trgovaca Talijana, naročito Firentinaca i Mlečana bilo je u Zagrebu oduvijek pa je i ovo značenje i u Zagreb i mađarski doneseno od tih Romana, u Zagreb nezavisno od mađarskog značenja.

Od kalkova Hadrovics navodi *hištvo* „brak”, *svetstvo* „sakrament”, *skvariti* „osuditi, prokleti”, *vekovčina* „nasljedstvo”, *držanje* „zemlja, kraj, provincija”. *kvar valuvati, probu včiniti, tolnač valuvati, prošćenje vzeti, jemati, račun dati od čega, ne konec donesti, v zdvojnost opasti, po volje hoditi, ov takov, ti takov, to je to, zakaj zato, međtemtega, po sem sega, potomtoga, malim, s malim, na kratkom, na punom, idom, seidom, sejdom, kruto jako, dobro velik, prvo smrti, gore stati, dole sestti, vnuter vlesti, van zlesti, naprvo dojtii, nazad dojtii, skupa dojtii, naprik zeti prek i prek prebosti, kraj „dalje”, sve imenice složenice tipa *gorestajanje, vandavanje, kajk. kaj smo čineči*, etc. Dakle, zaista velik broj kalkova koje je Hadrovics našao u našim starim tekstovima i koji se gdjegdje još i danas dijalektalno upotrebljavaju, ali ne dakako u književnom jeziku.*

U drugom dijelu Hadrovicseve knjige nalazi se abecedni popis hungarizama.

s time da u uvodu autor navodi one riječi za koje nije mogao utvrditi mađarsku provenijenciju premda se riječ javlja u jednom i u drugom jeziku u istom obliku i značenju. To su: *aba, ambra, bajonet, bal, baptist, berdo > berdokati, brokat, čokolada, felčer, fījaker, filc, furija, furt, haptak, inštruktor, kelj, korda, krajcar, majolika, malter, mandula, pačuli, panama, parada, pašažer, perkal, persekutor, polenta, pomada, pošta, profoz, rang, rebelija, rebus, reuma, salveta, sekunda, servus, šiljbok, špajz, trafika, tantuz, tapeta, tarok, tombo-la, torta, trafika, verš „stih”.*

Što se tiče samog rječnika hungarizama, treba naglasiti iscrpnost autorovu u svakom pogledu. Svaka je natuknica u tačine obrađena. Sadrži: 1. natuknicu, 2. povijesne potvrde za riječ iz pisaca, rječnika i s terena, također i izvedenice i varijante svake riječi, 3. etimologiju, s kritičkim aparatom, za hungarizam i za mađarsku riječ. Mislim da je zgodno navesti, prema sistematici koju donosi sam Hadrovics na kraju svoje knjige, većinu hungarizama koje on obrađuje (ne navode se dakako kalkovi, naprijed navedene dubiozne riječi i sl.):

crkva: *cintor, kaptol, korus, remeta, prošecija,*

država: *kurija, pasoš, varoš, pandur, porkulab, žandar, korteš*

društvo: *cimer, džentri, grof, herceg. kupaša, pajdaš, funduš, feletar, katana. lovas,*

pravo: *juš, nota (infidelitatis), biro, peruš, (rat) hajduk, honved, husar, tabor. kaplar, stražmeštar, profunt, harc, larmu. muštra, parola, mužar, puška, šišak,*

trgovina: *aldomaš, bolta, filarka (?). hasan, marva, pijac, terh, vašar, akov, arkuš, bokor, frtalj, jezero „tisuću”. lajštrom, rif, bir, dežma, harmica, rovaš, vam, banka „novčanica”, filer, forint. marjaš, talir, poltura, užura,*

obrti: *paler, varga, ceh, inoš, remek-*
-djelo, dijak, indžilir, tolnač.

promet: *bak* (na kočiji), *čeze, hintov,*
kočija, lijevca, lógov, rudo, šaraglje, šinja,
taljige, čatloš, feletar, kočiš, lovas, ham,
kantar, logov,

brod: *kerep, kompa, korman, ruda,*
šajka,

zemljoradnja, vino: *arendaš, banda, bi-*
roš, gazda, majur, parlog, ris, šalaš,

životinje: *bitanga, čopor, čorda, gula,*
hajtaš, negve, valov, čikoš, bika, birka,
buša, dereš, kopov, marva, ohmak, vižle.

gradnja, kućne potrepštine: *arkuš, bolta,*
čarda, hajtaš, kamra, lokot, oblok, pant,
ragastov, šarampov, šarka, šator, šor, to-
ranj, varoš, fijoka, matrac, poplun, soba,
vanjkuš, bilikum, šerpenja, tanjer, putu-
nja, saćer, škatulja, tok, žak, balta, čakan,
ćaklja, đam, farkeš, furak, šajtov, buđe-
lar, drot, gumbašnica, gumb, karika, kefa,
korbač, lampaš, ranac, mašina „šibice,
zigice”, šaraf, tabla, tigla, tinta,

čovjek: *faćuk, fajta, japa, kišur, magaš*
(?), *orijaš, sara, šogor, beteg, guta, keh,*
šulj, vrbanc, fićfirić, grabancijaš, huncut,
jal, lopov, mamlaz, pustahija, tolvaj,

hrana: *kuhta, mužar, pac, roštilj, so-*
kač, šparet, arpakaša, artičoka, bošpor,
cikla, čičoka, cipov, dobošica, falat, fa-
njek, lepinja, palačinka, paprikaš, parma-
zan, perec, piškot, poriluk, riškaša, saladija,
šalata, šargarepa, šparga, šunka, zemlja,
aniž, cukor, đumbir, šafran, čiger, den-
đeš, palinka, rampaš, rožoliš, tokaj, afi-
jum, bagaš, tubak,

odjeća: *atila, bekeš, bunda, candra,*
dolman, kecelja, menten, šuba, žep, baro-
ka, čaka, kočak, korda, kućma, parta,
bakandža, cipela, cifra, čipka, đund, helj-
da, klariš, kokarda, kopča, mašlija, pantli-
ka, perem, ranac, rojta, anglija, atlat, ba-
gacija, baršun, damask, darovec, dolc,
doput, pačolat, pargal, bagarija, karmažin,
kordovan,

zabave: *čardaš, minet, tančmeštar, tuš,*
begeš, doboš, duda, trombita, banda, he-
geduš, muzikaš, primaš, šipuš, kartas, koc-
ka, lopta,

priroda: *bereg, čatrnja, džomba, gudura,*
hatar, jarak, pusta, rit „bara”,

životinje: *elefant, heus, njust, oroslan,*
pacov, eja, facan, gem, štruc, vig,

ribe: *čik, ikraš, karas, kečiga, kesega,*
pistranga, tok, viza, halas, halov, meredov,
kukci: tekut

drveće: *akacija, bokor, durancija, đen-*
đeš, egreš, figa, januš, kukinja, natragu-
lja, pušpan, ternac, venja, keka, korov,
lilium, šaša, tulipan, varganj,

minerali: *jašpiš*

lijek: *bikarbona (soda),*

razno: *kip, kinč, packa, pelda, notes.*

pridjevi: *drećen, đederan, gingav, hami-*
šan, kurtast, sakat, sumoran, šantav, šar-
ga, tumpast,

glagoli: *alduvati, bantuvati, batriti, di-*
čiti, dobovati, henjati/jenjati, kolduvati,
morguvati, popovati,

kalk: *vagati, palovati,*

uzvici: *cuki, đi, lilek, teremete.*

U toj se sistematici neke riječi javljaju dva puta. Ima ih u svemu oko 370, što bi značilo da bi s izvedenicama moglo tih hungarizama biti do šest stotina. U današnjem književnom jeziku ima ih znatno manje. Sve su te riječi u većini zamijenjene domaćim književnim riječima što se je uostalom dogodilo s većinom germanizama i turcizama. Hadrovics je u svojoj knjizi vrlo kritičan te među hungarizme broji samo one riječi za koje je sigurno da su hungarizmi, tj. gdje postoji siguran indikator o tome da su hungarizmi, odnosno da je posrijedi mađzarsko posredništvo ako riječ po podrijetlu nije mađzarska. Tako je npr. riječ *pijac* romanizam, tal. *piazza*, ali je *-a* u *piazza* shvaćeno u mađzarskom kao posesivni sufiks te je u imenici odbačeno (mađz. *piac* je iz 1372) pa je muški

rod u našoj riječi dokaz da se radi o mađarskom posredovanju. Slično je *soda-bikarbona*, koja dolazi od učenog *natrium-bikarbonat*, došla u nas iz mađarskoga jer se u mađarskom završno *-t* izgubilo kao akuzativni nastavak. Za riječ *žandar* Hadrovics također misli da je u nas došla iz mađarskoga gdje se *žandarm* navodno asimilirao mađarskim riječima na *-ár (búvár, csaplár, kádár, kulcsár)*. Gubitak *-m* u *žandarm* je opća fonetska pojava gubljenja sonanata na apsolutnom kraju riječi iza konsonanata pa se to moglo dogoditi paralelno i nezavisno u oba jezika (usp. stoslav. *jesmb* > kajk. *jes* pa i *nis*, te od galicizama još *tref* za franc. *trèfle*; i u njem. *Treff*).

Premda sam oduševljen Hadrovicsevimi etimološkim rječnikom naših hungarizama, dopustio bih sebi da dodam još tri primjedbe. U rječniku nisam našao hungarizma *čurka = úrka* „kobasica krvavica (+ proso ili heljda ili ječam ili riža, etc.)” koji se govori u slovenskom (Prlekija) te u kajkavskom, a dolazi od mađ. *csurka = hurka* „Schlackwurst” (cf. Kelemnina, *Slovenski etnograf* 6–7, 324 i Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1, A–J, 1976, 92). Od kalkova upozorio sam na riječ *vrstopis* (18. – 19. st.) „1. katalog. 2. ortografija, pravopis” koje bi imitiralo mađ. *sorjegyžék* ili *sorozat* „katalog” (mađ. *sor* „vrsta, ordo, series”), mađ.

O JEZIKU KSAVERA ŠANDORA ĐALSKOGA

U pravom divot-izdanju Školske novine su objavile knjigu Ivana Sovića Jezik Ksavera Šandora Gjalškoga. (Poštujući grafiju samoga pisca I. Sović dosljedno piše: Gjalški.) Tako je napokon monografijama o jeziku Šenoe, A. Kovačića, Leskovara, A.G. Matoša i Kikića pridružena još

igazanirás ili *helyesirás* „pravopis” (mađ. *igaz* „verus, iustus”, mađ. *helyes* „rectus”, *irás* „scriptio”, hrv.–srp. *vrstan* „pravi, ispravan”, cf. *Jezik* 24, str. 148–149). O riječi *pustaija* (1717)/*pustahija* (1731) Hadrovics na nekoliko mjesta u svojoj knjizi (sada i *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, MS, 27–28, 1984–1985, 869–872) upozorava da se radi o supstantiviranom mađ. pridjevu *pusztai* (rabl. *betyár*) „drumski razbojnik”. Mađarska je riječ zabilježena samo u Jambrešićevu rječniku iz 1740. Dvije su stvari ometale da se izvede ova dobra etimologija (koju sada imamo u Hadrovicsevoj knjizi): 1. nije bio poznat mađ. *pusztai*, 2. obična je pojava u našem jeziku da *h* nestaje u grupi *-ahija* kao u *spaija* za *spahija*, ali obrnuta pojava da se u tu grupu (*-aija*) ubacuje *h* ne postoji. Sada je stvar jasna: mađ. *pusztai* je morfologizirano po tipu tur. *kadı* > *kadija*, a interkalacija *h* u *-aija* ima se tumačiti kao „fausse régression” u govorima koji čuvaju *h* („ako jedni govore *spaija*, a mi *spahija*, onda mi moramo *pustaija* pretvarati u *pustahija*”). Dakle, ne radi se o *sufiksu* prema *spahija* (i *dahija*) nego o „fausse régression”. Činjenica da se riječ *pustaija/pustahija* govorila u Slavoniji i Vojvodini govori u prilog ove Hadrovicseve etimologije.

Valentin Putanec

jedna – ova o jeziku ”pisca čije je djelo i historija i sadašnjica, a njegov život u mnogočemu naša historija sama”, kako piše Vladimir Anić u predgovornom tekstu „Što je jezik pisca?”

Malo se kojem istaknutijem hrvatskom piscu toliko prigovaralo zbog jezika koliko K.Š. Đalskomu. Većina pokuda bila je suviše uopćena, impresionistička i neargumentirana ili je polazila sa stajališta